

A large, stylized number '2' in a dark green color. The dot of the number is a solid white circle.

1 - 2 Φεβρουαρίου 2008

συνέδριο
βιβλιοθηκών
τέχνης

Βιβλιοθήκη Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών

Αίθουσα De Chirico, Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών, Πειραιώς 256, www.library.asfa.gr

Η θεατρολογική έρευνα στην Ελλάδα τον 21ο αιώνα: Προβλήματα και προοπτικές

Η εισήγηση με τον ανωτέρω τίτλο, εάν παρουσιαζόταν σε συνέδριο θεατρολόγων ή γενικότερα σε συνέδριο με αντικείμενο το θέατρο ή τις θεατρικές σπουδές, θα έπρεπε να περιλαμβάνει τις μέχρι σήμερα ερευνητικές δράσεις και τα πορίσματά τους στους τομείς ενδιαφέροντος της θεατρολογίας, είτε αυτοί αφορούν στο θεωρητικό σκέλος του επιστημονικού και συνάμα καλλιτεχνικού αυτού αντικειμένου (ιστορία ελληνικού και παγκόσμιου θεάτρου, δραματουργία, θεωρία του δράματος), είτε στη θεατρική πράξη (σκηνοθεσία, υποκριτική, σκηνογραφία, ενδυματολογία), καθώς και την καταγραφή της συμβολής των μέχρι σήμερα δραστηριοποιούμενων επιστημόνων και ερευνητών στο ανωτέρω επιστημονικό αντικείμενο. Μία τέτοια καταγραφή προϋποθέτει εποπτεία όλων των πεδίων και των υποπεδίων του αντικειμένου και επάρκεια βιβλιογραφικής ενημέρωσης, η δε αποτίμηση, πέραν των ανωτέρω, απαιτεί νηφαλιότητα και αντικειμενική στάση εκ μέρους του κρίνοντος. Μία τέτοια παρουσίαση πραγματοποιήθηκε στο Α΄ Πανελλήνιο Θεατρολογικό Συνέδριο το Δεκέμβριο 1998, με την εναρκτήρια ομιλία με τίτλο «Η νέα εικόνα της ιστορίας του νεοελληνικού θεάτρου, όπως διαμορφώθηκε από τις θεατρολογικές έρευνες των τελευταίων 25 χρόνων» που εκφώνησε ο καθηγητής κ. Βάλτερ Πούχνερ, Πρόεδρος του Τμ. Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών, ο καθ' όλα αρμόδιος να το πράξει και για τη μακρόχρονη διακονία του στην Ελληνική Θεατρολογία και για την πληθωρική επιστημονική παρουσία του.

Στην προκείμενη όμως περίπτωση, επειδή η εισήγηση παρουσιάζεται στο 2ο Συνέδριο Βιβλιοθηκών Τέχνης και απευθύνεται κατά κύριο λόγο σε βιβλιοθηκονόμους, βιβλιογράφους, αρχειονόμους, τεκμηριωτές και γενικά σε ανθρώπους του τομέα της οργάνωσης και διαχείρισης της πληροφόρησης, κρίνεται σκοπιμότερο να εξεταστούν και να παρουσιαστούν εδώ οι υπάρχουσες μέχρι σήμερα πηγές για τη θεατρολογική έρευνα στην Ελλάδα, ηλεκτρονικές και μη, η επαρκής ή μη οργάνωσή τους και οι παρατηρούμενες ακόμα ελλείψεις που θέτουν εμπόδια στην περαιτέρω απρόσκοπτη έρευνα.

Ένας από τους κύριους τομείς ενδιαφέροντος της Ελληνικής Θεατρολογίας αποτελεί η δραματουργία σε ελληνική γλώσσα (ελληνική πρωτότυπη δραματουργία και ξένη δραματουργία σε μετάφραση). Η μελέτη του θεάτρου ως λογοτεχνικού

είδους συνεχίζει να αντιμετωπίζει πρακτικά προβλήματα, παρά το γεγονός ότι διδασκόταν ήδη από παλαιά στα Τμήματα Φιλολογίας των Φιλοσοφικών Σχολών (το αρχαίο θέατρο στους τομείς της κλασικής φιλολογίας και το νεότερο στους τομείς των νεοελληνικών σπουδών) καθώς και ότι τα ιδρυθέντα από το 1990 νέα Τμήματα Θεατρικών Σπουδών στα Πανεπιστήμια Αθηνών, Θεσσαλονίκης και Πάτρας καθώς και ο υφιστάμενος από το 1978 τομέας Θεάτρου και Κινηματογράφου στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Κρήτης έδωσαν μεγάλη έμφαση στο αντικείμενο. Τα προβλήματα αυτά προκύπτουν από την έλλειψη ερευνητικών εργαλείων, όπως είναι στην προκειμένη περίπτωση η πλήρης καταγραφή τίτλων σε ελληνική γλώσσα θεατρικών έργων που έχουν εκδοθεί αυτοτελώς, επίσης που έχουν δημοσιευθεί σε περιοδικά ή που σώζονται σε βιβλιοθήκες και αρχεία σε χειρόγραφη ή δακτυλόγραφη μορφή. Η απουσία ελληνικής εθνικής βιβλιογραφίας καθώς και ειδικών βιβλιογραφιών γίνεται αμέσως αισθητή σε κάθε ενδιαφερόμενο μελετητή.

Για την εκδοτική περίοδο του 19ου αιώνα και μόνον όσον αφορά τις αυτοτελείς εκδόσεις, ο ερευνητής έχει την άνεση να εντοπίσει τίτλους θεατρικών έργων από την τρίτομη «Ελληνική Βιβλιογραφία: 1800-1863» των Δημ. Γκίνη και Βαλέριου Μέξα (Εν Αθήναις, 1939-1957), από την τρίτομη «Ελληνική Βιβλιογραφία: 1864-1900» των Φίλιππου Ηλιού και Πόπης Πολέμη (Αθήνα: ΕΛΙΑ, Βιβλιολογικό Εργαστήρι. «Φίλιππος Ηλιού», 2006) που πρόσφατα εκδόθηκε και αποτελεί συνέχεια της προηγούμενης, καθώς και από δύο ειδικές βιβλιογραφίες, τη βιβλιογραφία της κ. Γεωργίας Λαδογιάννη - Τζούφη με τίτλο «Αρχές του νεοελληνικού θεάτρου: Βιβλιογραφία των εντύπων εκδόσεων 1637-1879, (Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 1982. Επανεκδοση, Αθήνα: Δρώμενα, 1996) και αυτή του καθηγητή κ. Κ. Γ. Κασίνη με τίτλο «Βιβλιογραφία των ελληνικών μεταφράσεων της ξένης λογοτεχνίας ΙΘ'-Κ' αι.» (Αθήνα: Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, 2007). (Μέχρι στιγμής έχει εκδοθεί ο πρώτος τόμος που καλύπτει την περίοδο μέχρι το 1900 και αναμένεται ο δεύτερος που θα φθάσει μέχρι το 1950).

Όσον αφορά στον 20ό αιώνα η καταγραφή θεατρικών έργων περιορίζεται στους τίτλους που μνημονεύονται στις υπάρχουσες συμβολές στην ελληνική εθνική βιβλιογραφία, η οποία όπως είναι γνωστό, παρουσιάζει τραγικά κενά για μεγάλες χρονικές περιόδους.

Το κενό όσον αφορά την περίοδο 1900-1940 έρχεται να καλύψει η υπό έκδοση βιβλιογραφία με τίτλο «Ελληνική βιβλιογραφία θεατρικών έργων και διαλόγων 1900-1940», απόρροια ερευνητικού προγράμματος με επιστημονική υπεύθυνη την ομιλούσα, το οποίο χρηματοδοτήθηκε από τον Ειδικό Λογαριασμό Έρευνας του Πανεπιστημίου Αθηνών (2002-2004, 2004-2005, 2005-2006). Αντικείμενό του ο εντοπισμός και η καταγραφή θεατρικών έργων και θεατρόμορφων διαλόγων σε ελληνική γλώσσα (πρωτότυπα και μεταφράσεις) που έχουν εκδοθεί αυτοτελώς, ή

έχουν δημοσιευτεί στον περιοδικό τύπο την περίοδο 1900-1940. Το ερευνητικό προϊόν που αριθμεί περί τα 5.000 λήμματα βρίσκεται στο στάδιο της τελικής επεξεργασίας και πρόκειται να εκδοθεί εντός του 2009 από τις εκδόσεις «Παπαζήσης». Πρόκειται για μία, όσο το δυνατόν, εξαντλητική βιβλιογραφία, που περιλαμβάνει πέραν των αυτοτελών εκδόσεων και δημοσιεύματα σε περιοδικά της εποχής, εργασία ιδιαίτερη επίπονη και χρονοβόρα, η οποία θα συμπληρώσει ένα σημαντικό κενό στην ελληνική εθνική βιβλιογραφία αλλά και θα αποτελέσει εργαλείο έρευνας τόσο για την Ελληνική Θεατρολογία, όσο και για τις νεοελληνικές σπουδές γενικότερα.

Όσον αφορά λοιπόν την πρωτογενή έρευνα στον τομέα της δραματουργίας, μετά την έκδοση της ανωτέρω βιβλιογραφίας, θα παραμένει ζητούμενο ο εντοπισμός και η καταγραφή θεατρικών έργων σε ελληνική γλώσσα για τη μεταπολεμική περίοδο μέχρι τις μέρες μας, καθώς και ο εντοπισμός και η καταγραφή θεατρικών έργων που βρίσκονται δημοσιευμένα σε περιοδικά και εφημερίδες του 19ου αιώνα που παραμένει μέχρι τώρα terra incognita.

Ως προς τη δευτερογενή έρευνα του ίδιου τομέα (της δραματουργίας σε ελληνική γλώσσα), η βιογράφιση των Ελλήνων δραματουργών, παρουσιάζει μεγάλες ελλείψεις εάν εξαιρέσει κανείς λήμματα που εντοπίζονται σε εγκυκλοπαίδειες και λεξικά και τις βιογραφίες σύγχρονων μόνο δραματουργών (και όσων εξ αυτών είναι μέλη της Εταιρείας Ελλήνων Θεατρικών Συγγραφέων που εντοπίζονται στην ιστοσελίδα της ανωτέρω Εταιρείας) καθώς και κάποια περιορισμένα βιογραφικά που περιλαμβάνονται στην ιστοσελίδα του Εθνικού Κέντρου Βιβλίου. Ισχυρή αντιμετώπιση της νεοελληνικής δραματουργίας παρατηρείται επίσης στις ιστορίες της νεοελληνικής λογοτεχνίας, όπου πέραν του κρητικού θεάτρου και κάποιων επιφανών δραματουργών άλλων περιόδων, οι νεοέλληνες δραματουργοί απουσιάζουν, πόσο μάλλον οι θεατρικοί συγγραφείς με περιορισμένο έργο, ή οι ηθοποιοί που έχουν παρουσιάσει παράλληλα και συγγραφική δραστηριότητα είτε συγγράφοντας πρωτότυπα, είτε μεταφράζοντας και διασκευάζοντας ξένα θεατρικά έργα.

Πέρα όμως από τη βιογράφιση, κενό παρουσιάζεται μέχρι τώρα και στην καταγραφή μελετών για αντικείμενα ερευνητικού ενδιαφέροντος της Ελληνικής Θεατρολογίας, δεδομένων των ελλείψεων της Ελληνικής Εθνικής Βιβλιογραφίας που έχουν ήδη επισημανθεί. Η απουσία ενός βιβλιογραφικού οδηγού των επιστημονικών μελετών της Ελληνικής Θεατρολογίας στερεί τους νέους κυρίως επιστήμονες από τη δυνατότητα να βρουν συγκεντρωμένα όλα εκείνα τα στοιχεία τεκμηρίωσης που απαιτούνται για την υποστήριξη των δικών τους ερευνών, ιδιαίτερα μετά την άνθηση που παρουσιάζει τα τελευταία χρόνια η νεοπαγής για τα ελληνικά δεδομένα επιστήμη με την ίδρυση τμημάτων θεατρικών σπουδών στα ελληνικά πανεπιστήμια.

Η αναγκαιότητα αυτή οδήγησε τριμελή επιστημονική επιτροπή με πρόεδρο τον καθηγητή κ. Βάλτερ Πούχγερ, Πρόεδρο του Τμ. Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών, την ομιλούσα και τον λέκτορα κ. Γιώργο Πεφάνη στη σύναξη ερευνητικής πρότασης με τίτλο «Έρευνα και σύνταξη βιβλιογραφίας της Ελληνικής Θεατρολογίας 1900-2005: Πηγές και επιστημονικές μελέτες», με σκοπό τον εντοπισμό, την καταγραφή και αξιολόγηση όλων των επιστημονικών πηγών, βιβλίων, μελετών, άρθρων και μελετημάτων στην ελληνική γλώσσα με αντικείμενο το νεοελληνικό και το παγκόσμιο θέατρο. Επίσης την καταγραφή αδημοσίευτων διδακτορικών διατριβών που έχουν κατατεθεί σε Τμήματα Θεατρικών Σπουδών, Καλών Τεχνών και Φιλολογίας σε ελληνικά και ξένα πανεπιστήμια, υπό την προϋπόθεση ότι μελετούν αντικείμενα της Ελληνικής Θεατρολογίας, καθώς και σχετικών βιβλιογραφιών και αφιερωμάτων περιοδικών. Η έρευνα η οποία επεκτείνεται, πέραν της ελληνικής και σε ξένη βιβλιογραφία, όταν αυτή εξετάζει θέματα ελληνικού θεατρολογικού ενδιαφέροντος, δεν αρκείται στην καταγραφή μόνο των μελετών που έχουν εκδοθεί αυτοτελώς αλλά και όσων έχουν δημοσιευτεί σε περιοδικά, επιστημονικά και μη, υπό την προϋπόθεση να διαθέτουν επιστημονική τεκμηρίωση. Αντίθετα έχουν αποκλειστεί δημοσιεύματα στον ημερήσιο Τύπο και σε θεατρικά προγράμματα καθώς και άρθρα σε περιοδικά με καθαρά δημοσιογραφικό ή εκλαϊκευτικό χαρακτήρα.

Το ερευνητικό αυτό έργο, που χρηματοδοτήθηκε από το Πρόγραμμα «Πυθαγόρας» και βρίσκεται στο στάδιο της ολοκλήρωσης, απέφερε μέχρι τώρα την καταγραφή 753 αυτοτελών εκδόσεων μελετών, 3.622 μελετημάτων σε σύμμεικτους τόμους και 7.267 άρθρων σε έγκυρα περιοδικά, χάρις στην ακαταπόνητη προσπάθεια της τετραμελούς ερευνητικής ομάδας των θεατρολόγων, αποφοίτων του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών του Τμ. Θεατρικών Σπουδών του Παν. Αθηνών και υποψηφίων διδασκτόρων Ελένης Γουλή, Ίλιας Λακίδου, Ειρήνης Μουντράκη και Κωνσταντίνας Σταματογιαννάκη. Με τα 11.642 λήμματα που συγκροτούν τη συγκεκριμένη βάση χωριζόμενα σε πέντε ενότητες (α) Γενική νεοελληνική θεατρική ιστορία και βιβλιογραφία (β) Χρονολογική κατάταξη του νεοελληνικού θεάτρου (γ) Θεματολογική κατάταξη (δ) Γενική ιστορία του ξένου θεάτρου και βιβλιογραφία (ε) Μελέτες για το ξένο θέατρο, επιτυγχάνεται για πρώτη φορά η χαρτογράφηση της επιστήμης της Ελληνικής Θεατρολογίας, τόσο ως προς τα πορίσματα των μέχρι σήμερα ερευνών όσο και ως προς τον αριθμό και τη δράση των σε αυτή δραστηριοποιούμενων επιστημόνων και ερευνητών. Η ιδιαίτερη αξία του εγχειρήματος έγκειται στο γεγονός ότι συγκεντρώνονται για πρώτη φορά από έναν πολύ μεγάλο αριθμό περιοδικών και σύμμεικτων τόμων (αποδελτιώθηκαν συνολικά 786 τίτλοι σύμμεικτων τόμων και περιοδικών) άρθρα και μελετήματα που αριθμούν συνολικά 10.889 λήμματα, τα οποία δεν ήταν δυνατόν να εντοπιστούν ούτε στις υπάρχουσες γενικές και ειδικές βιβλιογραφίες, ούτε στους αυτο-

ματοποιημένους καταλόγους των ελληνικών βιβλιοθηκών στο διαδίκτυο (βλ. Ζέφυρος κλπ.) όπου περιλαμβάνονται μόνο αυτοτελείς εκδόσεις. Η παρούσα βιβλιογραφία που θα διατεθεί στο κοινό, ελπίζουμε το 2012, αρχικά με μορφή έκδοσης συμπληρωμένη με τα απαραίτητα ευρετήρια και στη συνέχεια σε ηλεκτρονική μορφή πιστεύουμε ότι θα αποτελέσει βασικό εργαλείο που θα συμβάλλει αποφασιστικά στην περαιτέρω έρευνα της Ελληνικής Θεατρολογίας.

Ένα δεύτερο αντικείμενο μελέτης της Ελληνικής Θεατρολογίας, συνυφασμένο βέβαια και με το ήδη προηγηθέν πεδίο της δραματουργίας, είναι το αντικείμενο της ιστορίας του νεοελληνικού θεάτρου, αντικείμενο αμιγώς ελληνικού ενδιαφέροντος που υπηρετείται κατ' αποκλειστικότητα από Έλληνες μελετητές. Τα μεγάλα κενά που παρατηρούνταν μέχρι τη δεκαετία του 1980-1990 στον τομέα αυτό καλύφθηκαν με την εκπόνηση διδακτορικών διατριβών από αποφοίτους των Τμ. Θεατρικών Σπουδών από το 1990 και μετά και συνεχίζουν να καλύπτονται και σε ό,τι αφορά τη γενικότερη μελέτη της ιστορίας του νεοελληνικού θεάτρου σε διαφορετικές χρονικές περιόδους και σε ό,τι αφορά τη συσχέτισή της με διαφορετικούς τόπους (βλ. τοπικές ιστορίες νεοελληνικού θεάτρου). Για τη συγκρότησή της, πέραν της δραματουργίας, αναγκαίες είναι οι πληροφορίες για την πάσης φύσεως θεατρική δραστηριότητα κάθε εποχής και σε κάθε πόλη ή σε ευρύτερη γεωγραφική περιφέρεια, πληροφορίες που αντλούνται κατά κύριο λόγο από τον Τύπο, τοπικό ή μη και από σωθέντα τεκμήρια (π.χ. θεατρικά προγράμματα, φωτογραφίες, αλληλογραφία κλπ.). Ο Τύπος αποτελεί, στη συγκεκριμένη περίπτωση, την πλουσιότερη πηγή πληροφόρησης ως προς την ποσότητα των ειδήσεων αλλά και τη δυσκολότερη και πιο χρονοβόρα ως προς τον εντοπισμό και την αξιοποίησή τους. Σήμερα τόσο προσπάθειες όπως αυτή του Αθ. Καρυάτογλου να καταγράψει όλους τους τίτλους των Ελληνικών Εφημερίδων και περιοδικών από την εμφάνιση της τυπογραφίας μέχρι σήμερα (πρόγραμμα Hellenic Press) καθώς και του Συλλογικού Καταλόγου Επιστημονικών Περιοδικών των Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, όσο και τα προγράμματα ψηφιοποίησης του τύπου στα οποία προχωρούν οι μεγάλες βιβλιοθήκες (ενδεικτικά αναφέρεται ότι το ΕΛΙΑ έχει μέχρι σήμερα ψηφιοποιήσει 848 περιοδικά του 19ου και 20ού αιώνα), έχουν διευκολύνει αισθητά την πρόσβαση των ερευνητών, χωρίς όμως να έχουν λύσει το πρόβλημα του εντοπισμού της ζητούμενης κάθε φορά πληροφορίας.

Στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος «Ιστορία του νεοελληνικού θεάτρου» του Ινστιτούτου Μεσογειακών Σπουδών στο Ρέθυμνο πραγματοποιείται από το 1985 συστηματική αποδεκλίωση του τύπου του 19ου αι. πληροφοριών που έχουν σχέση με το θέατρο από δεκάδες επιστήμονες, διδάκτορες, υποψήφιους διδάκτορες, προπτυχιακούς και μεταπτυχιακούς φοιτητές υπό την καθοδήγηση του ομότιμου σήμερα καθηγητή Θεατρολογίας στο Πανεπιστήμιο Κρήτης κ. Θόδωρου Χατζηπανταζή, επικεφαλής του ανωτέρω προγράμματος. Πρόκειται για μία τερά-

στια βάση θεατρικών πληροφοριών από την οποία έχουν αντλήσει μέχρι σήμερα στοιχεία οι ενδιαφερόμενοι ερευνητές και συνεχίζουν να αντλούν υλικό, κερδίζοντας πολύτιμο χρόνο από την κοπιώδη εργασία της αποδελτίωσης. Αξιοποιώντας το πολύτιμο αυτό υλικό ο καθηγητής κ. Θ. Χατζηπανταζής δώρισε στην Ελληνική Θεατρολογία το δίτομο πόνημά του με τίτλο «Από του Νείλου μέχρι του Δουνάβειου: Το χρονικό της ανάπτυξης του ελληνικού επαγγελματικού θεάτρου στο ευρύτερο πλαίσιο της Ανατολικής Μεσογείου» (Ηράκλειο, 2002) που χαρτογραφεί τις περιόδους των ελληνικών επαγγελματικών θιάσων από το 1829-1875, καταθέτοντας μία σημαντική συμβολή στην ιστορία του νεοελληνικού θεάτρου το 19ο αιώνα.

Το ανωτέρω πρόγραμμα συνεχίζει την αποδελτίωση του τύπου μέχρι το 1922. Αντιλαμβάνεται έτσι κανείς ότι για τον τύπο του 20ού αιώνα δεν υφίσταται άλλη δυνατότητα πρόσβασης πέρα από την προσωπική έρευνα ενός εκάστου ερευνητού. Βέβαια εδώ πρέπει να επαινεθεί η συμβολή του καθηγητή κ. Χ. Καράογλου και της Ομάδος του στην παρουσίαση του περιεχομένου των περιοδικών λόγου και τέχνης (τόμ. Α': Αθηναϊκά Περιοδικά 1901-1925, τόμ. Β': 1925-1933, τόμ. Γ': 1934-1940), που συνιστούν ένα σημαντικό εργαλείο έρευνας για το πρώτο μισό του 20ού αιώνα.

Έναν τρίτο σημαντικό τομέα έρευνας για τη Θεατρολογία αποτελεί η σκηνική πράξη (και οι συντελεστές της: σκηνοθέτες, ηθοποιοί, σκηνογράφοι, ενδυματολόγοι, χορογράφοι, μουσικοί) που εξετάζεται και αυτοτελώς (παραστασιολογία) αλλά και ως μέρος της ιστορίας του θεάτρου. Πρωταρχικό ζητούμενο στην περίπτωση αυτή ο εντοπισμός και η καταγραφή της θεατρικής παράστασης που τεκμηριώνεται με ποικίλους τρόπους (θεατρικές ειδήσεις στον τύπο, θεατρικά προγράμματα, κριτικές, φωτογραφίες, οπτικοακουστικά τεκμήρια για τις σύγχρονες παραστάσεις και άλλο μη έντυπο υλικό).

Όσον αφορά στις θεατρικές ειδήσεις ως μέσο στοιχειοθέτησης θεατρικών παραστάσεων, ένα τεράστιο σε έκταση τέτοιο υλικό έχει ήδη καταγραφεί και τεκμηριωθεί στις διδακτορικές διατριβές με θεματολογία σχετική με το νεοελληνικό θέατρο, οι οποίες έχουν μέχρι σήμερα υποβληθεί στα ελληνικά πανεπιστημιακά Τμήματα Θεατρικών Σπουδών. Πέραν αυτών των δεδομένων, σημαντική πηγή έρευνας παραμένει το αρχείο αποκομμάτων τύπου με θεατρικές ειδήσεις από το 1895 μέχρι σήμερα που φυλάσσεται στη Θεατρική Βιβλιοθήκη και συνεχώς εμπλουτίζεται, παρά την έλλειψη πληρότητας και μνείας της ονομασίας των εντύπων που παρατηρείται σε κάποια παλαιά αποκόμματα. Το αρχείο, αυτό πέραν της χρονολογικής κατάταξης του υλικού του (κατά χρόνο και εσωτερικά κατά μήνα), δεν προσφέρει άλλες δυνατότητες πρόσβασης στο υλικό του. Η ψηφιοποίησή του με παράλληλη δημιουργία βάσης δεδομένων θα διευκόλυνε πολύ το έργο του ερευνητή. Ένα ανάλογο αρχείο αποκομμάτων από το 1974 και μετά, περιορισμένο σε έκταση, έχει περιέλθει, μετά τη δωρεά Κικίλια στο Τμήμα Θεατρικών Σπουδών

του Παν. Αθηνών, και βρίσκεται σε φάση ταξινόμησης. Η έλλειψη πόρων και κατάλληλου προσωπικού εμποδίζουν την περαιτέρω οργάνωσή του. Πέρα από τα αποκόμματα τύπου, ο ερευνητής μπορεί να ανατρέξει στα τεύχη των εντύπων που φυλάσσονται ψηφιοποιημένα ή μη στις μεγάλες βιβλιοθήκες της χώρας, αλλά και σε αρχεία εφημερίδων με μακρόχρονη παρουσία ως τις μέρες μας (όπως π.χ. στις εφημερίδες «Καθημερινή» και «Βήμα»).

Μία εξίσου σημαντική πηγή τεκμηρίωσης της θεατρικής παράστασης αποτελούν τα θεατρικά προγράμματα (19ος – 20ός αιώνας) ένας μεγάλος αριθμός των οποίων έχει διασωθεί και φυλάσσεται σε δημόσια και ιδιωτικά αρχεία. Όσον αφορά την οργάνωση του ενδιαφέροντος αυτού υλικού, τον τελευταίο καιρό παρατηρείται μία αξιοσημείωτη κινητικότητα από τους φορείς οι οποίοι είναι κάτοχοι αρχείων θεατρικών προγραμμάτων, χάρις στα προγράμματα ψηφιοποίησης που χρηματοδοτούνται στο πλαίσιο της Κοινωνίας της Πληροφορίας. Έτσι έχουν προχωρήσει σε ψηφιοποίηση του συνόλου ή μέρους της συλλογής τους θεατρικών προγραμμάτων το Θεατρικό Μουσείο (από τα 60.000 προγράμματα έχουν ψηφιοποιηθεί 7.000), το ΕΛΙΑ (12.500 προγράμματα) το Εθνικό Θέατρο (1.400 προγράμματα), το Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος, η Εθνική Λυρική Σκηνή, το Τμήμα Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών (700 προγράμματα από τα 5.000 που έχει στην κατοχή του).

Ένα πεδίο της θεατρολογικής έρευνας που αφορά τόσο τη θεωρία όσο και την πρακτική του θεάτρου και το οποίο προσελκύει το ενδιαφέρον Ελλήνων και ξένων μελετητών και θεατρανθρώπων είναι η αναβίωση του αρχαίου δράματος στην σύγχρονη Ελλάδα και το εξωτερικό. Προς την κατεύθυνση αυτή, της συγκέντρωσης δηλ. σχετικού υλικού και της οργάνωσής του κινούνται σήμερα τρεις φορείς με τα αντίστοιχα ερευνητικά τους προγράμματα, το Κέντρο Αρχαίου Δράματος «Δεσμού» (ως πολιτιστικός μη κερδοσκοπικός φορέας ιδρύθηκε το 1975. Το 1991 το Δ.Σ. των «Δεσμών» ίδρυσε το Κέντρο Έρευνας και Πρακτικών Εφαρμογών του Αρχαίου Ελληνικού Δράματος «Δεσμού»), το Εργαστήριο Αρχαίου Δράματος και Θεατρολογικής Έρευνας του Τμήματος Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών (ιδρύθηκε το 2002 με επικεφαλής τον καθηγητή κ. Πλάτωνα Μαυρομούστακο) και το Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών στο Ρέθυμνο. Το πρώτο (το Κέντρο Αρχαίου Δράματος «Δεσμού») διαθέτει 3.500 άρθρα και κριτικές μελέτες που αποτυπώνουν τις νεοελληνικές θεωρητικές προσεγγίσεις στο αρχαίο δράμα από το 19ο αιώνα, υλικό που συγκεντρώθηκε από την αποδελτίωση 6.264 περιοδικών. Επίσης 14.924 δημοσιεύματα από τον τύπο της δεκαετίας 1991-2000 που σχετίζονται με το αρχαιοελληνικό δράμα, τόσο τη θεατρική προσέγγιση όσο και την παραστασιογραφία, καθώς και καταγραφή σχολικών παραστάσεων αρχαίου δράματος. Το Εργαστήριο Αρχαίου Δράματος του Παν. Αθηνών καταγράφει τις παραστάσεις αρχαίου ελληνικού δράματος στον ελληνικό χώρο μαζί με τα πάσης φύσεως

σωζόμενα τεκμήρια τους, έντυπα, οπτικοακουστικά και τρισδιάστατα (ψηφιοποίηση του σχετικού οπτικοακουστικού υλικού πραγματοποιήθηκε πρόσφατα με τη χρηματοδότηση του προγράμματος «Πυθαγόρας Ι» από το Πανεπιστήμιο Αθηνών) και αποβλέπει, σε συνεργασία με το «Ευρωπαϊκό Δίκτυο Έρευνας και Τεκμηρίωσης Αρχαίου Ελληνικού Δράματος» που ιδρύθηκε το 1997, στη συγκρότηση βάσης δεδομένων όλων των παραστάσεων αρχαίου δράματος στον ευρωπαϊκό χώρο. Όσον αφορά τον τρίτο φορέα, με το ερευνητικό του πρόγραμμα με τίτλο «Η αναβίωση του αρχαίου δράματος στη νεότερη Ελλάδα» με υπεύθυνο τον καθηγητή κ. Θόδωρο Χατζηπανταζή αποσκοπεί στη διαμόρφωση ενός ηλεκτρονικού αρχείου παραστάσεων αρχαίου δράματος στους νεότερους χρόνους, από το 1817 μέχρι τις μέρες μας, ενώ μέχρι τώρα έχει αποδελτιωθεί ως προς το ανωτέρω θέμα, ο αθηναϊκός τύπος των ετών 1933-1944 και 1953-1972 και έχει καταγραφεί ένας σημαντικός αριθμός προγραμμάτων, λευκωμάτων και τόμων αφιερωμένων στην αναβίωση του αρχαίου δράματος. Εκτός από τα τρία αυτά προγράμματα μελέτης της αναβίωσης του αρχαίου δράματος, το πρόγραμμα «Σεμέλη» του κ. Σάββα Γώγου, καθηγητή στο Τμήμα Θεατρικών Σπουδών του Παν. Αθηνών, αποσκοπεί στη συστηματική καταγραφή πληροφοριών σχετικά με το αρχαίο θέατρο σε αρχαιολογικό, γραμματολογικό και βιβλιογραφικό επίπεδο εξετάζοντάς το ως αρχιτεκτονική έκφραση, θεατρική πρακτική και πολιτιστική δραστηριότητα στα όρια του ελληνικού χώρου αλλά και στην ευρύτερη γεωγραφική επικράτεια του ελληνόφωνου κόσμου στην αρχαιότητα.

Φοβούμενη ότι κουράζω τους εκλεκτούς συνέδρους με την εκτενή αναφορά όλων των χρήσιμων για τη θεατρολογική έρευνα πηγών μνημονεύοντας επιγραμματικά, συγκαταλέγω σ'αυτές τα αρχεία θιάσων και ιδιωτικά αρχεία προσωπικτήτων του θεάτρου (συγγραφέων, σκηνοθετών, ηθοποιών, κριτικών, σκηνογράφων, ενδυματολόγων κ.ά.), τα αρχεία οπτικοακουστικού υλικού σε σχέση με τη θεατρική δραστηριότητα (Θεατρικό Μουσείο, Εθνικό Θέατρο, ΕΛΙΑ, ΕΡΤ, Ταινιοθήκη της Ελλάδος), καθώς και τη δραστηριότητα για τη συγκρότηση μικρότερων βάσεων και ιστοσελίδων από διάφορους σχετικούς με το αντικείμενο φορείς όπως η Ένωση Ελλήνων Θεατρικών και Μουσικών Κριτικών, το Ελληνικό Κέντρο του Διεθνούς Ινστιτούτου Θεάτρου, ο Πανελλήνιος Σύλλογος Θεατρολόγων κ.ά.

Με την παρουσίαση όλων των ανωτέρω πηγών, αντιλαμβάνεται κανείς ότι η θεατρολογική έρευνα στη χώρα μας βρίσκεται σε καλό δρόμο. Η ομιλούσα, έχοντας ξεκινήσει την ερευνητική της δραστηριότητα σε σχέση με το αντικείμενο από το 1976, υπό συνθήκες παντελούς έλλειψης οργάνωσης βιβλιοθηκών και αρχείων, με μόνο εφόδιο την ανεξάντλητη υπομονή και τα ψυχικά αποθέματα ενός νέου ανθρώπου, θεωρεί ότι έχει επιτευχθεί σημαντική πρόοδος, που θα γίνει αισθητή, όταν όλες οι παραπάνω βάσεις δεδομένων, οι περισσότερες των οποίων βρίσκονται υπό

κατασκευή, ολοκληρωθούν και διατεθούν στο κοινό. Παρ' όλα αυτά πρέπει να επισημανθεί η τραγική καθυστέρηση στην οργάνωση του υπάρχοντος ερευνητικού υλικού, έντυπου και μη, όλα αυτά τα χρόνια, αλλά και τα κενά που παραμένουν και σε ό,τι αφορά την έρευνα σε μεγάλες χρονικές περιόδους και σε διάφορα πεδία και υποπεδία των θεατρολογικών αντικειμένων. Τρία είναι τα βασικά αίτια της υστέρησης της θεατρολογικής έρευνας:

- α. η υποχρηματοδότηση ή και παντελής έλλειψη οικονομικής στήριξης. Η θεατρολογία, ως μία από τις ανθρωπιστικές επιστήμες, αντιμετωπίζει κοινή μοίρα με αυτές: την αδιαφορία από το επίσημο κράτος και τους ευρωπαϊκούς φορείς χρηματοδότησης, εντασσόμενη στο περιθώριο της τεχνοκρατικής εποχής μας.
- β. η απουσία ειδικευμένου προσωπικού, στην προκειμένη περίπτωση θεατρολόγων, από τους φορείς έρευνας του αντικειμένου (Θεατρικό Μουσείο, Θεατρική Βιβλιοθήκη, κρατικές σκηνές, ΔΗΠΕΘΕ, ερευνητικά κέντρα κ.ά.), απουσία που οφείλεται στην πρώτη αιτία αλλά και σε αρνητική στάση έναντι ενός καινούριου κλάδου νέων επιστημόνων.
- γ. Η έλλειψη συντονισμού και συνεργασίας μεταξύ των σχετιζόμενων με το αντικείμενο φορέων, που οφείλονται σε φαινόμενα ιδιοκτησιακής υπεροψίας, και εγωϊστικών προσωπικών στρατηγικών.

Στους νέους θεατρολόγους που θέλουν να ασχοληθούν με την έρευνα θέλω να τους συμβουλευσω να οπλιστούν με υπομονή και επιμονή για να επιτύχουν τους στόχους τους και στους ανθρώπους της πληροφόρησης (βιβλιοθηκονόμους, τεκμηριωτές, βιβλιογράφους, αρχειονόμους) να εκφράσω ένα μεγάλο ευχαριστώ για ό,τι μας έχουν μέχρι σήμερα προσφέρει υπό αντίξοες συνθήκες.